

QO`BIZ CHOLG`USINING ORKESTRDAGI SEHIRLI OHANGI

Ibrohimova Malika Alisher qizi

O`zDSMIFMF "Professional ta'lim cholg`u ijrochiligi" 2- bosqich talabasi

mibrohimova289@gmail.com

Ilmiy rahbar

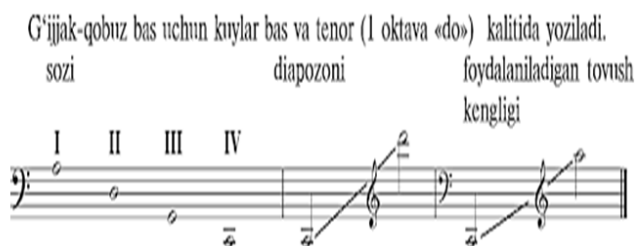
Rafiqov Maqsud Murod o`g`li

O`zDSMIFMF "Cholg`u ijrochiligi va musiqiy nazariy fanlar" kafedra o`qituvchisi

Anatatsiya: *Ushbu maqolada qo`biz sozining cholg`ular orasida hamda orkestr va ansambilda tutgan o`rni naqadar muhim ekanligiga ta`rif berilgan. Bundan tashqari ushbu musiqa asbobi haqida va uning oiladosh cholg`ulari tog`risida ma`lumot berib o`tilgan.*

**Kalit so`z:** *Qo`biz, qo`biz bas, qo`biz kontirabas, san`at, tarix, uzun, doston, orkestr, maqom, ansambil.*

Yurtimizda ro`y berayotgan ijtimoiy siyosiy o`zgarishlarni tarannum etuvchi, betakror O`zbekistonimizning madhini kuylovchi jozibador raqslar, bir-biridan ajoyib sahna asarlarini yaratish har bir san`at xodimi, shu sohaning mutaxassisleri uchun asosiy vazifa etib tayinlanmoqda. Hattoki, O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 28-noyabrdagi PQ-4038-son qarori bilan tasdiqlangan O`zbekiston Respublikasida milliy madaniyatini yanada rivojlantirish konsepsiyasi va uni amalga oshirish bo`yicha "yo`l xaritasi" hamda mazkur qarorining ijrosini ta`minlashda ma`sul vazirlik va idoralarning faoliyatini samarali tashkil etish hamda muvofiqlashtirish, aniqlangan kamchiliklarni o`z vaqtida bartaraf etish choralari ko`rilmoqda. Prezidentimiz "Madaniyat va san`at sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to`g`risida"gi qarorni imzoladi. Shuningdek, har bir cholg`uning tarixi bo`lganidek qo`biz asbobining ham o`ziga yarasha tarixiga ega. Qo`biz cholg`usi uzoq tarixga ega cholg`u asbobi hisoblanadi. U eski turk cholg`ulardan biri Qo`biz "Devon-ul-lug`ot" kabi eski turk lug`atida "qo`biz", "qo`bizlamoq" kabi so`zlar bilan ta`rif berilgan. Navoiy, Lutfiy, Mirhaydar, Majzub kabi shoirlar asarlarida ham "qobiz" so`ziga uchrash mumkin. Xofiz Darvesh Aliyning musiqiy risolasida qobizning Elxoniylerden sulton Uvays Jaloyirzamonida "uzon" ismli cholg`udan foydalanib yasalganligi to`g`risida ma`lumotlar ham bizgacha yetib kelgan. "Uzon" o`g`uz turkchasi bahshi degan ma`noni anglatadi. Avvalgi turklarda, yuqoridagi ma`no bilan baxshilarning cholg`ulari qo`biz bo`lgan. Hozirgi turklarning motam, to`y marosimlarida baxshilar qo`bizlarini cholib, unga yarasha qahramon hikoyalar, faxriyalar, dostonlar, ashulalar, marsiyalar aytadilar.

Qo`bizsimon cholg`ular xitoyliklarda “xu-kin”, mo`g`ullarda “xur” kabilar uchraydi. Qo`bizning yaralishi ba`zi manbalarda, afsonaviy Qo`rqut nomi bilan keladi. Kim tomonidan kashf etilishidan qat`i nazar G`arb tadqiqotchilari skripka va unga o`xshash kamonli cholg`ularning ibtidosini Sharqdan izlash kerakligini va bu cholg`u qo`biz bo`lishi haqiqatga yaqinligi ham aytib o`tilgan. Qo`biz hozirda qozoq va qirg`izlarda juda keng qo`llaniladi. Qoraqalpoq jirovlari ham faqat shu cholg`u jo`rligida o`z dostonlarini va termalarini ijro etishmoqda.

Qo`bizning ikkita tori ham kamonga tortiladigan tori ham otning yolidan tayyorlanadi. Uning kosaxonasining faqat bir qismiga tori qoplanadi va shu joyga xaragi joylanadi. Kosaxonaning qolgan qismi esa ochiqligicha qoladi. Ijroda uning har ikki tori ham birgalikda ishtirok etadi. Cholg`u ijrosida obertonlar ishtirokida faol bo`ladi va uning ijrosida birdaniga bir necha tovush hosil bo`layotgandek taassurot uyg`otadi. Qo`biz qirg`izlarda “qilqiyaq” deb nomlanadi. Qo`rmong`ozi nomidagi xalq cholg`u orkestri tarkibini kengaytirib, mukammallashtirib qo`bizning prima, alt, bas va kontirabas turlari o`ylab topilgan. Qayta ishlangan qo`biz turlari uch yoki to`rt torli bo`ladi. Qo`biz yakka tartibda, ansambilda va orkestirlarda ham ijro etiladi. Qozoq milliy cholg`ulari orkestirining yetakchi kamonli cholg`usi qo`biz ijrochiligi qozoqlarda juda yuqori o`ringa ega. O`zbek milliy cholg`ularidaham qo`bizning takomillashgan, biroq violonchelga yaqin ko`rinishga keltirilgan “qo`biz bas” va kontirabas o`rnida esa “qo`biz kontirabas” lar foydalanib kelinmoqda.

Qo`biz torli musiqa cholg`usi guruxiga kiradi. Bu cholg`u asbobi xalqlarda turlicha nomlanadi. Masalan, qirg`izlarda qo`miz, xakaslarda xomis nomi bilan nomlangan. O`zbek, Qozoq hamda Qoraqalpoqlarda Qo`biz-torli-kamonli cholg`u sifatida mashxur. Asbobning umumiy uzunligi 700 mm. O`yma kosasi va yoysimon bukilgan dastasi butun yog`ochdan yasaladi. Kosasining pastki qismi tori bilan qoplanadi. Otning yolidan yasalgan 2 ta tori kvartaga ba`zan kvintaga sozlanadi. Yoysimon kamoning uzunligi esa 700 mm. Qo`biz asbobi ilk bor O`zbekistonda 1930-yillargacha Buxoro maqom ansambilida tarkib topgan. 1940-1950-yillarda qo`biz rekonstruksiya qilingan va uning turlari xalq cholg`ulari orkestri tarkibida bo`lgan. Qo`bizning orkestrdagi o`rni sezilarli darajada musiqaga hamohang ekanligini musiqa ihlosmandlari juda yaxshi bilishadi. Uning sadosi insoning qalbida o`zgacha his uyg`otadi.

Yuqorida aytib o`tganimizdek, cholg`ularni takomillashtirish jarayonida ko`plab asboblar orasida qo`biz bas ham yaratiladi. Qo`biz bas kamonli sozlar guruhiga kiradi. Bu cholg`u O`zbekistonning ayrim hududlarida keng qo`llaniladi. Kamonli sozlar oilasini tashkil qilish maqsadida konstruktorlarimiz A.I.Petrosyans, S.E.Didenko qo`biz asbobining bardavomligini saqlab qolgan holda qo`biz bas sozini yaratadilar. Qo`biz bas uchun kuylar va asarlar bas va tenir kalitlarida yoziladi. U transpazitsiya qilinmaydigan sozlar guruhiga kiradi. Simfonik orkestrdagi violonchel kabi sozlanadi va huddi u kabi ijro etiladi.

Yana shunday takomillashgan cholgʻudan biri qoʻbiz kontirabas kamonli sozlar guruhiga mansub. U eng pastki ovoz sozlaridan biri. Kontirabas uchun ham kuylar bas kalitida yoziladi va yozilganidan bir oktava past eshtiladi. Qoʻbiz kontirabas katta boʻlganligi uchun yerga qoʻyib cholinadi. Cholgʻuchi esa tik turgan xolda ijro etadi. Qoʻbiz bas hamda qoʻbiz kontirabas sozlari orkestrir va ansamlillarda kuchli bas ohangini berib turadi va orkestrir fundamentini yaratadi. Oʻzaro oktava oraligʻida birlashib kuchli sado beradi.

Xulosa oʻrnida shuni aytish joyizki koʻplab cholgʻular orasida qoʻbizning ham oʻrni yertarli darajada mavjud. Men shuni istardimki, kelajak avlodga bu asbob toʻla toʻkisligicha yetib borishini, orkestrir va ansambillarda uning beqiyos oʻrni bor ekanligini anglashlarini istardim. Hozirgi kunda bu cholgʻu asboblari Oʻzbekiston hududida jida kamdan kam joylarda ijro etilmoqda. Shu sababdan ham u uchun koʻproq asarlar yozilishi va koʻplab musiqa bilim yurtlarida ijro etilishini xoxlardim. Bu borada ushu asbobni har bir pedagog oʻz talablariga qoʻshimcha dars oʻtishlarini istardim.